

Kacper Mincewicz*

Rola prawdy w wymierzaniu kary jako elementu procesu karnego**

1. ZAMIAST WSTĘPU, CZYLI O ROZUMIENIU PRAWDY I PRAWA

Opracowanie poświęcone jest problemowi filozoficznej koncepcji prawdy wykorzystywanej przy ustalaniu sądowego wymiaru kary. W pracy podziela się mający podstawy w filozofii analitycznej poglądy, że aby rozstrzygnąć jakąkolwiek kwestię najpierw trzeba zrozumieć, czego ona dotyczy. Dlatego w pierwszej kolejności zostaną wyjaśnione związki pojęcia prawdy i prawa, wskazujące, w jaki sposób porządek prawny konstytuowany jest opartymi o pojmowanie prawdy zachowaniami i przeżyciami ludzi. Związany z tym powszechny stosunek prawników do prawdy można określić jako ambiwalentny. Prawnicy nie próbują stworzyć własnej koncepcji prawdy adekwatnej na potrzeby prawoznawstwa, lecz adaptują dla tych celów którąś z licznych wersji ontologicznych, epistemologicznych i aksjologicznych powstałych w ramach filozofii ogólnej¹. Z uwagi na swą uniwersalność teorią aletejologiczną, która czyni zadość postulatowi łączenia różnych koncepcji, jest pełna teoria prawdy przedstawiona przez Willarda Van Ormana Quine'a² (wszystkie podkr. – autora). W jego ujęciu prawda ma dwa aspekty: korespondencyjny związany z tym, czego prawda dotyczy i koherencyjny, który wskazuje jak dochodzi się do prawdy³. Jest tak, ponieważ poczynione w postępowaniu ustalenia zależne (w pewien sposób) od spójnego systemu wiedzy rozstrzygającego o prawdzie podmiotu, mają być w jak największym stopniu zgodne z rzeczywistym przebiegiem zdarzenia, a więc z pozajęzykową rzeczywistością. Nawiązują tym samym do adekwacyjnej teorii prawdy, wskazując że celem postępowania dowodowego jest maksymalna wierność (korespondencja, zgodność) wyrażone w określonym języku twierdzenia o faktycznym przebiegu zdarzenia⁴.

* Mgr Kacper Mincewicz jest asystentem sędziego w Sądzie Rejonowym w Szczecinie, Polska, ORCID-0000-0003-3996-4766, e-mail: kacper.mincewicz@wp.pl

** Data zgłoszenia tekstu przez autora: 8.02.2020 r.; data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 31.08.2020 r.

¹ J. Zajadło, *Prawda* [w:] *Filozofia prawa w pytaniach i odpowiedziach*, red. J. Zajadło, K. Zeidler, Warszawa 2013, s. 294.

² W.V.O. Quine, *Na tropach prawdy*, Warszawa 1997, s. 143.

³ J. Woleński, *Epistemologia*, Warszawa 2005, s. 123.

⁴ Stanowisko uznające za podstawę tej zasady prawdę klasyczną (adekwacyjną) było obecne w polskiej kulturze prawnej do momentu zmiany brzmienia art. 2 § 1 Kodeksu postępowania karnego. Zob. B. Janusz-Pohl, *Uwagi na marginesie książki Jana Jodłowskiego „Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego”*, „Ius Novum” 2016/3, s. 154.

Stosując możliwie pełną teorię prawdy, a więc i taki model poznania⁵, należy odwołać się do ujęcia poznania sądowego, które jest podstawą wymiaru kary i traktować je jako pewną spójną całość. Jest to nic innego jak głoszony przez wspomnianego amerykańskiego filozofa program holizmu metodologicznego⁶, który służyć ma ustaleniu prawdy według możliwie pełnej jej teorii⁷.

Zgodnie z innym założeniem niniejszego opracowania, rezultat poznania rzeczywistości jest w znacznej mierze uzależniony od reguł uznawania jakichś faktów za rzeczywiste⁸. Przeprowadzone na gruncie wskazanego w tytule artykułu elementu procedury karnej rozważania mają właśnie potwierdzić założenie o możliwie pełnym sposobie pojmowania prawdy w naukach prawnych. Przez wskazanie odwołania do faktu, jako kluczowego pojęcia koncepcji prawdy adekwacyjnej i uznawania – procesu charakterystycznego dla koncepcji epistemicznych, które łączą się w pełnej teorii prawdy, wykazana zostanie konieczność holistycznego podejścia do ustalania prawdy w procesie karnym. Pojęcie prawdy zawiera bowiem pojęcie faktu, a jednocześnie jest w nim obecne, czyli pojęcia te wzajemnie się dookreślają, tzn. wyrażające sąd zdanie jest tym, co pasuje do pojęcia prawdy czy też tym, do czego pojęcie prawdy nie pasuje⁹. W konsekwencji na potrzeby metodologiczne przyjęto, że podmiot musi być zdolny do poznania, które łączy się z jego spójnym systemem wiedzy, a byt musi nadawać się do adekwatnego poznania¹⁰.

Trzeba podkreślić, że koncepcją prawa, która zdaje się w praktyce potwierdzać słuszność poglądu o możliwie pełnym pojmowaniu prawdy w prawoznawstwie, jest niepozytywistyczna koncepcja prawa (dalej NKP) autorstwa Aleksandra Peczenika. Ta propozycja filozoficznoprawna opiera się na następujących założeniach, które są wyrazem akceptacji przez jej autora głównych tez koherentystycznych:

- 1) Każda jednostka, a więc i sędzia, posiada swój własny system przekonań. Tworzy ona swój własny system tak koherentnie, jak to tylko może, przez ciągłą aktualizację i rewidowanie swoich przekonań;
- 2) Jest to jedyna droga do przybliżonej, tj. zobiektywizowanej¹¹ prawdy;
- 3) W praktycznych kontekstach prawa związanych z jego stosowaniem, zespół zaawansowanych, dokładnych, relatywnie niekontrowersyjnych i użytecznych teorii nie został jeszcze wypracowany;
- 4) Epistemologiczne zainteresowania koherencji są zatem bliższe powszechnej argumentacji prawniczej niż powszedniej nauce przyrodniczej;
- 5) Choć wątpliwe jest, czy można osiągnąć prawdę drogą takiej argumentacji, w prawie dąży się do koherencji;

⁵ M. Zieliński, *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*, Poznań 1979, s. 20.

⁶ Myśl ta podważa dyferencjację ontologii od nauki empirycznej, rozróżnienie prawd analitycznych i syntetycznych, nauk formalnych i empirycznych oraz kwestii wewnętrznych i zewnętrznych. Stanowisko holistyczne jest podobne do poglądów Koła Wiedeńskiego (Otto Neurath) i krytykuje założenia że: należy wierzyć w istnienie wyraźnej linii dzielącej prawdy analityczne, czyli niezależne od faktów opierające się wyłącznie na znaczeniu wyrażań, od prawd syntetycznych, czyli opartych na faktach oraz równowartości każdej wypowiedzi sensownej i konstrukcji logicznej złożonej z wyrażań mających bezpośrednią referencję do doświadczenia (E. Coreth, P. Eblen, G. Haeffner, F. Ricken, *Filozofia XX wieku*, Warszawa 2004, s. 208).

⁷ M. Zieliński, *Poznanie sądowe...*, s. 28.

⁸ Zob. M. Zieliński, *Poznanie sądowe...*, s. 77–79.

⁹ L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, Warszawa 2004, s. 79.

¹⁰ R. Ziemińska, *Dwie koncepcje prawdy i dwie wizje świata*, „Roczniki Filozoficzne” 2013/3, s. 35.

¹¹ Pojęciem tym posługują się przedstawiciele poznańsko-szczecińskiej szkoły prawa (S. Czepita, S. Wrótkowska, M. Zieliński, *Założenia szkoły poznańsko-szczecińskiej w teorii prawa*, „Państwo i Prawo” 2013/2, s. 3–16).

- 6) Wynika to z faktu, że wszyscy mają preferencję w kierunku racjonalności, a więc koherencji¹².

Podkreślając rolę spójności, postulaty NKP szczególnie przydatne są przy ustalaniu sposobu pojmowania prawdy w rozstrzygnięciu o wymiarze kary rozumianym jako czynność konwencjonalna¹³, która nie może być sprowadzana do kluczowych w teorii adekwacyjnej jej fizycznych substratów¹⁴. Słuszność przyjęcia elementów adekwacyjnej teorii prawdy związanej z obiektywnym jej pojmowaniem i koncepcji koherencyjnej (jako przedstawicielki koncepcji subiektywnych) potwierdzają stanowiska obecne w polskim piśmiennictwie karnistycznym od blisko stu lat. Zgodnie z nimi prawdziwość twierdzeń formułowanych w sądzie musi być zarazem obiektywna i subiektywna¹⁵.

2. PRAWDA W PRAWIE KARNYM

W ramach przewidzianych prawem działań epistemicznych, które podejmowane są w postępowaniu karnym, chodzi o adekwacyjne ustalenie rzeczywistości minionej (faktów) za pomocą mniej więcej zbieżnych (koherentnych) typów źródeł poznania¹⁶. Powszechnie wiadomo, że w ramach poznania związanego z praktyczną stroną prawdy wyróżnia się szereg jego szczegółowych rodzajów (np. poznanie naukowe, potoczne, codzienne, ale i sądowe). Prawda, która jest przedmiotem poznania, w postępowaniu sądowym stanowi centralny i zasadniczy element procesu poznania dokonywanego przez organy wymiaru sprawiedliwości¹⁷. Z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania trzeba zaznaczyć, że poznanie sądowe ma charakter specyficzny zauważalny na tle pozornie zbliżonych aktywności poznawczych w dziedzinach pozaprawnych. Właściwości poznania sądowego mają przy tym bezpośredni związek z prawdą ustalaną w drodze tegoż poznania¹⁸.

¹² A. Peczenik, *Niepozytywistyczna koncepcja prawa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2010/1, s. 32.

¹³ Same czynności konwencjonalne to zespół zachowań psychofizycznych, którym umownie (sztucznie) przypisany został sens inny niż wynikający tylko z czynności psychofizycznej. Ten konwencjonalny sens nadany jest przez swoiste dyrektywy postępowania, które nazywane są regułami sensu. Za reguły sensu właśnie należy uznać w przypadku wyrokowania wskazania zawarte w art. 53 Kodeksu karnego. Zob. S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 30–31. W przyjętej za Stanisławem Czepitą koncepcji czynności konwencjonalnej jest ona czynnością konwencjonalną danego typu, oznaczoną w danym języku nazwą N, doniosłą w każdym przypadku jej dokonania w danym systemie normatywnym, powodującą, że zachowanie określonej osoby w określonej sytuacji rozpoznawane jest ze względu na obowiązującą normę czy normy jako przekształcenie sytuacji normatywnej osoby dokonującej owej czynności lub innych osób (S. Czepita, *O pojęciu czynności konwencjonalnej i jej odmianach*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017/1, s. 96–97).

¹⁴ Innym powodem przyjęcia NKP może być odwołanie się przy związanym z praktycznym jej wymiarem, tj. poznaniem do charakterystycznej dla koncepcji niepozytywistycznej jako „teorii trzeciej drogi” między pozytywizmem a prawem natury, instytucji zasad prawa (M. Zieliński, *Poznanie sądowe...*, s. 15).

¹⁵ K. Sobolewski, A. Laniewski, *Polski Kodeks karny z 11 lipca 1932 r. z komentarzem*, Lwów 1932, s. 80. Wypada podkreślić, że odwołania do idei tej międzywojennej regulacji poszczególnych instytucji obecne jest także w najnowszym piśmiennictwie. Za przykład służyć może artykuł Łukasza Pohla pt. *Propozycja nowelizacji art. 12 Kodeksu karnego i sprzężona z nią propozycja nowelizacji art. 115 k.k.* („Prawo w Działaniu” 2019/37, s. 109). Podkreślając aktualność odwołań do myśli zawartych w tym akcie odniesienia, pojawiają się także w uzasadnieniach współczesnych rozstrzygnięć sądowych przy wyjaśnieniu zawartych tam instytucji prawnych (np. momentu początku prawno-karnej ochrony człowieka – uchwała Sądu Najwyższego (dalej SN), I KZP 18/06, OSNKW 2006/11, s. 97, korzyści majątkowej – wyrok SN V KK 363/07, LEX nr 370263; wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach, IV K 27/18, LEX nr 2529270).

¹⁶ M. Zieliński, *Poznanie sądowe...*, s. 24.

¹⁷ M. Zieliński, *Poznanie sądowe...*, s. 19.

¹⁸ J. Kil, *Prawda w procesie karnym*, Warszawa 2015, s. 41.

W procesie karnym pojęcie prawdy występuje jako będący konsekwencją jej normatywności¹⁹ cel postępowania, w znaczeniu rozstrzygnięcia o przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego co do sprawstwa i winy albo niewinności²⁰. Na wszystkich etapach postępowania karnego o gwarancjach dotarcia do prawdy stanowią w szczególności przepisy dotyczące postępowania przed sądem²¹. Wynikający z zasady prawdy postulat dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych jest przy tym limitowany przepisami prawa, gdyż poszukiwanie prawdy jest dopuszczalne tylko za pomocą środków i sposobów przewidzianych w prawie procesowym oraz z poszanowaniem ustanowionych przez to prawo gwarancji procesowych²². Omawiając zagadnienie pojmowania prawdy w czynności wymierzania kary, należy przyjąć, że podstawowym źródłem obowiązywania prawa w Polsce jest Konstytucja RP²³, która reguluje pojęcia kary i polityki karnej jako sposobów zabezpieczenia realizacji praw jednostki. Podstawowymi aktami prawnymi rangi ustawowej, które jako uszczegółowienie wskazań konstytucji znajdują zastosowanie w codziennym obrocie prawnym, w kwestiach penalnych są natomiast: Kodeks karny²⁴ oraz Kodeks postępowania karnego²⁵.

Stanowiący podstawę tego opracowania art. 53 k.k., jako przepis prawa materialnego, realizowany jest w oparciu o przepisy k.p.k. dla interpretacji i stosowania których kluczowe znaczenie ma zawarta w art. 2 k.p.k. zasada prawdy. Najpełniej została ona wyrażona w art. 2 § 2 tej ustawy, zgodnie z którym podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne. Zasada prawdy opiera się na czterech filarach, tj. pojęciu prawdy, pojęciu ustaleń faktycznych, pojęciu granic poznawania rzeczywistości oraz pojęciu udowodnienia²⁶, i wyraża kierowaną do organu procesowego dyrektywę określonego sposobu prowadzenia postępowania ukierunkowanego na poczynienie ustaleń zgodnych z rzeczywistością, w oparciu o sformalizowane i niesformalizowane reguły dowodowe²⁷. Z uznaniem należy przyjąć pojawiające się w nowszym piśmiennictwie wskazanie, że analiza wzajemnego stosunku zakresowego pojęcia „prawdy” oraz „prawdy materialnej” wskazuje na ich synonimiczność znaczeniową. Odpowiadające zatem tym pojęciom zasady procesowe (tj. zasada prawdy materialnej oraz zasada prawdy) należy uznać więc za tożsame²⁸.

¹⁹ Obowiązek dochodzenia do prawdy związany z rozważeniem wszystkich okoliczności przemawiających zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego potwierdzają poglądy judykatury pojawiające się w wielu orzeczeniach SN i sądów apelacyjnych (zob. np. wyrok SN I KR 197/74, wyrok SN II KR 198/94, wyrok SN V KKN 104/98, wyrok SN SNO 75/07, a także wyrok Sądu Apelacyjnego (dalej SA) w Łodzi, II AKa 49/02, wyrok SA w Krakowie, AKa 50/08 oraz wyrok SA w Krakowie, AKa 82/10).

²⁰ S. Steinborn, *Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym* [w:] *Znaczenie prawomocnego rozstrzygnięcia dla rozstrzygnięć w przedmiocie kar i innych środków reakcji karnej*, Warszawa 2011.

²¹ I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007, s. 75.

²² J. Skorupka, *Proces karny*, Warszawa 2018, s. 190.

²³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

²⁴ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1444) – dalej k.k.

²⁵ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 30) – dalej k.p.k.

²⁶ A. Sakowicz, *Art. 2 Kpk. Komentarz*, Warszawa 2020, nb 24.

²⁷ Udowodnienie wymaga spełnienia dwóch warunków: obiektywnego i subiektywnego. Pierwszy wymaga, aby dowody zebrane w sprawie miały taką siłę przekonywania, iż eliminują wszelkie racjonalne wątpliwości, tak że każdy normalnie oceniający człowiek uzna fakt za udowodniony. Drugi natomiast nakazuje, aby zebrane dowody wywoływały u organu oceniającego całkowitą pewność, że żadna inna ewentualność nie zachodzi (wyrok SA w Gdańsku w sprawie II AKa 280/10).

²⁸ J. Jodłowski, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego*, Warszawa 2015, nb 3.4.1.

Choć z ujęcia zasady prawdy jako dyrektywy systemowej wynika postulat, w myśl którego nikt nie powinien przed sądem mówić nieprawdy (gdyż zakłóca to dochodzenie do sprawiedliwości²⁹), to w obowiązującym systemie prawnym przewidziana jest taka możliwość. Wskazanie dotyczące kompetencji do składania przez oskarżonego fałszywych wyjaśnień (art. 175 § 1 k.p.k.) zdaje się nie znajdować jednak wymaganego przez system prawny uzasadnienia aksjologicznego. Powyższe stanowisko oparte jest na treści przepisu art. 2 § 1 k.p.k. Regulacja ta podkreśla i eksponuje bowiem dyrektywalną rolę prawdy w procesie rekonstruowania wszystkich norm zawartych w przepisach ustawy regulującej postępowanie karne.

Zakres przedmiotowy zasady prawdy jest bardzo szeroki i rozciąga się na wszystkie stadia procesu karnego, począwszy od przygotowawczego a kończąc na wykonawczym. Obejmuje także całą działalność wykrywczą bez względu na jej unormowanie³⁰. W ujęciu dyrektywalnym zasada prawdy sprowadza się do przyjęcia postaci normy, tj. jednoznacznego językowo wyrażenia, które kieruje interpretatora ku źródłom jej wysłowienia³¹. Organ procesowy, który związany jest wspomnianą dyrektywą kierunkową, szanując zasadę legalizmu powinien dołożyć wszelkich starań dla uzyskania prawdziwych ustaleń. Zasada prawdy jako dyrektywa kierunkowa nie żąda jednak (i żądać nie może) zagwarantowania prawdziwości ustaleń w sensie absolutnym, albowiem żądania takie wykraczałyby poza możliwości organów procesowych³². Zasada prawdy jako zasada-dyrektywa ma zatem charakter optymalizacyjny. Obowiązuje ona w polskim porządku prawnym, ale nie w zakresie absolutnym, dopuszcza bowiem wyjątki podyktowane różnymi innymi wartościami. Jest ona w mniejszym lub większym stopniu obciążona wyjątkami. Zasada-dyrektywa to wskazówka, zgodnie z którą postąpić należy „tak a tak”, ale czasem można „inaczej”³³.

W procesie wymierzania kary, jako istotnego elementu procedury karnej, prawda zajmuje więc miejsce centralne – jest tu ujmowana w postaci naczelnej zasady procesowej. Wynika to z przyjęcia, że racjonalny ustawodawca, z uwagi na cechę normatywności prawdy, tak kształtuje prawo procesowe, by w jak największym stopniu zabezpieczyć możliwość adekwatnego odtworzenia stanu faktycznego³⁴. Chodzi o stworzenie odpowiednio dobranego zespołu norm prawnych kształtujących proces poznania sądowego, który najdoskonalej uwzględni wszechstronną wiedzę dotyczącą procesów poznawczych i narzucenie tego zespołu norm organom stosującym prawo³⁵. Ujęcie prawdy w prawie karnym jako tylko przybliżonej, czyli zobiektywizowanej, potwierdza sam model procesu, w którym wynik jest efektem rywalizacji *prima facie* sprzecznych zasad związanych z pojmowaniem prawdy. Z jednej strony ustalenia podporządkowane są kojarzonej z obiektywizmem ustaleń zasadzie prawdy z art. 2 § 2 k.p.k., z drugiej zaś – wymierzona sankcja jest wynikiem z gruntu subiektywnego rozważenia przez sędziego całokształtu okoliczności rozpatrywanej sprawy w ramach zasady swobodnej oceny dowodów i uznania sędziowskiego.

²⁹ I. Zgoliński, *Komentarz do art. 53 Kodeksu karnego*, Warszawa 2018.

³⁰ P. Wiliński [red.] *System prawa karnego procesowego*, t. III, *Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014, s. 304.

³¹ B. Janusz-Pohl, *Uwagi na marginesie...*, s. 153.

³² A. Sakowicz, *Art. 2 Kpk...*, nb 24.

³³ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2018, s. 216.

³⁴ Szerzej A. Chrudzinski, *Epistemiczna normatywność. Uwagi na marginesie Ingardenowskiej koncepcji teorii Poznania*, „Kwartalnik Filozoficzny” 1999/2, s. 33–68.

³⁵ M. Zieliński, *Poznanie sądowe...*, s. 8.

3. DYREKTYWY WYMIERZANIA KARY

Z przedstawionych wyżej wskazań dotyczących pojmowania prawdy w prawie wynika, że na gruncie rozstrzygania o wymiarze kary istotne są związki subiektywnego pojmowania prawdy z relatywizmem aletycznym. Subiektywistyczna myśl tego ostatniego poglądu filozoficznego uzależnia prawdziwość sądu dotyczącego słuszności (poprawności) orzekanej w sprawie kary od podmiotu – osoby sędziego, czasu i miejsca jego stwierdzenia (trybu orzekania). Przy obiektywizmie z kolei nie liczy się poznanie związane z podmiotem i jego koherentną wiedzą, a prawdziwość sądów zależy od obiektywnego świata³⁶.

W myśl art. 53 § 1 k.k. sąd wymierza karę według swojego uznania:

- w granicach przewidzianych przez ustawę;
- bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy;
- uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu;
- biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze oraz potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

Ustawodawca w art. 53 § 1 k.k. zawarł zatem cztery dyrektywy wymiaru kary, a mianowicie: dwie tzw. dyrektywy sprawiedliwościowe i dwie dyrektywy prewencyjne. Jako dyrektywy sprawiedliwościowe określa się dyrektywę stopnia winy oraz dyrektywę stopnia społecznej szkodliwości czynu. W ramach dyrektyw prewencyjnych wyróżnia się zaś dyrektywę prewencji indywidualnej oraz dyrektywę prewencji ogólnej³⁷.

Dyrektywne ujęcie zasady prawdy w procesie karnym daje asumpt do uznania, że przyjęcie określonej koncepcji prawdy jest funkcją dyrektyw trafnej reakcji karnej wyznaczonej dyrektywami zawartymi w omawianym przepisie³⁸. Wyrażona w art. 53 § 1 k.k. zasada swobodnego uznania sądu przy wymiarze kary nie oznacza dowolności sądu, bowiem wymienione dyrektywy łączą się z zagadnieniem prawdy przez przyjęcie, że na zastosowany przez sąd w danej sprawie wymiar kary rzutują związane z normatywnością prawdy okoliczności stanu faktycznego w konkretnej sprawie³⁹. Ogólne dyrektywy wymiaru kary można określić jako uniwersalne, ustawowe wskazania, co do każdego jednostkowego, sądowego wymiaru kary będące emanacją ogólnej aksjologii prawa karnego. Przez wymiar kary należy przy tym rozumieć nie tylko jej wysokość, ale także rodzaj wymierzanej kary⁴⁰.

W § 2 omawianego artykułu wskazuje się, że wymierzając karę sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej bądź wspólnie z nieletnim. Określona w ten sposób kara ma być zadośćuczynieniem społecznemu poczuciu sprawiedliwości. W przepisie tym ustawodawca zawarł obszerny zbiór różnorodnych, a jednocześnie typowych i powtarzalnych okoliczności, które manifestują się w pełnym zestawie na gruncie wszystkich spraw karnych oraz są niezmiernie istotne z punktu widzenia wymiaru kary i pozostałych środków prawnokarnych.

³⁶ R. Ziemińska, *Spór relatywizmu z absolutyzmem na temat pojęcia prawdy*, „Roczniki Filozoficzne” 2009/1, s. 301.

³⁷ M. Kowalewska-Łukuć, *Ogólne dyrektywy wymiaru kary*, „Prokuratura i Prawo” 2016/9, s. 6.

³⁸ B. Janusz-Pohl, *Uwagi na marginesie...*, s. 156.

³⁹ P. Hofmański, S. Zablocki, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Kraków 2006.

⁴⁰ M. Kowalewska-Łukuć, *Ogólne dyrektywy...*, s. 6.

Artykuł 53 § 3 k.k. wskazuje, że wymierzając karę sąd bierze pod uwagę także pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji albo ugodę osiągniętą przed sądem bądź prokuratorem. Uгода jest wynikiem dyskursu charakterystycznego dla konsensualnej teorii prawdy⁴¹, którą można widzieć jako postać czy rodzaj koherencji. Obowiązujący Kodeks karny posługuje się pojęciem kary (art. 32) oraz środków karnych (art. 39). W rozumieniu ustawy karami są: grzywna, ograniczenie wolności, pozbawienie wolności, 25 lat pozbawienia wolności i dożywotnie pozbawienie wolności. Choć w odczuciu społecznym wymierzone współcześnie kary nie są dostatecznie surowe i nie zaspokajają społecznego poczucia sprawiedliwości⁴², zgodnie przyjmuje się jednak, że nie można wymierzyć sprawiedliwej kary bez ustalenia prawdy.

Nie można także pominąć wskazywania w doktrynie, że uchybienie w treści regulacji dotyczącej dyrektyw sądowego wymiaru kary polega na tym, iż stopień winy nie został ujęty jako główny wskaźnik, a jedynie jako czynnik, który wymiar kary ogranicza⁴³. Jednak poważniejszym błędem, który w jeszcze większym stopniu wydaje się być niezgodny z ideą kary sprawiedliwej, jest przemilczenie rzeczywistego sposobu pojmowania prawdy stanowiącego podstawę wszelkich działań człowieka. O łączności tych dwu kryteriów oceny rozstrzygnięcia prawnego świadczy pogląd wskazujący, że prawdomówność sprawcy powinna zostać uwzględniona pozytywnie przy wymiarze kary⁴⁴. Ponadto w polskim postępowaniu karnym składanie przez oskarżonego nieprawdziwych wyjaśnień może być w świetle art. 53 § 2 k.k. uznane za negatywnie ocenione zachowanie po popełnieniu przestępstwa⁴⁵.

Związane z pojmowaniem prawdy pojęcie faktu może stanowić okoliczność obciążającą bądź łagodzącą, jednak wskazanych w tym przepisie okoliczności łagodzących i obciążających nie można traktować jako domniemanego ich katalogu. Katalog okoliczności faktycznych (swoistych definicji ostensywnych rzeczywistości) ma charakter uniwersalny, gdyż został ujęty w sposób neutralny, który może świadczyć zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść sprawcy, czyli być interpretowany „tak i inaczej”⁴⁶. Powodem tego stanu rzeczy jest okoliczność, że gdy przedstawimy fakty, czasem innymi niż one są, pewne układy społeczne (konwencje – np. języka czy prawa) tracą na ważności, a inne stają się ważne. Gdy zmieniają się układy, zmienia się pojmowanie i znaczenie rozpatrywanych w nich faktów⁴⁷, które są kluczowe dla powszechnego, adekwacyjnego rozumienia prawdy⁴⁸. Zestaw wskazanych okoliczności jest przy tym przydatny zarówno dla oceny czynu,

⁴¹ P. Kardas, *Konsensualne sposoby rozstrzygnięcia w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z dnia 10 stycznia 2003*, „Prokuratura i Prawo” 2004/1, s. 48–50.

⁴² Ł. Żukowski, *Zarys pojęcia kary kryminalnej oraz problematyki karnej w Polsce*, „Znaczenia” 2009/9, s. 27.

⁴³ W. Mańcor, *Kara dostosowana do stopnia winy sprawcy*, „Rzeczpospolita” 2003/5, s. 28.

⁴⁴ M. Budyn-Kulik, *Komentarz aktualizowany do art. 53 Kodeksu karnego*, Warszawa 2020, nb 23.

⁴⁵ Ł. Pohl, *Składanie nieprawdziwych wyjaśnień przez oskarżonego w polskim postępowaniu karnym. Szkic teoretycznoprawny*, „Prokuratura i Prawo” 2006/6, s. 44–45.

⁴⁶ L. Wittgenstein, *Dociekania...*, s. 24.

⁴⁷ L. Wittgenstein, *O pewności*, Warszawa 2014, s. 20.

⁴⁸ Termin „fakt” jest wieloznaczny. Z filozoficznego punktu widzenia fakt stanowi element rzeczywistości i jako taki nie może być nieprawdziwy. Tylko opis faktu może być niezgodny z prawdą, tj. nieprawdziwy. W wypowiedziach prawniczych „fakt” używany bywa nie na określenie zdarzenia historycznego (np. czyn jako element rzeczywistości), lecz oznacza tylko opis. W ślad za tym stanowiskiem, według dominującego w piśmiennictwie procesowym ujęcia, podstawa faktyczna odpowiedzialności karnej nie wiąże się z czynem rzeczywistym, ale z procesową hipotezą tego czynu w postaci podejrzenia, zarzutu czy przypisania (W. Gontarski, *Prawda w postępowaniu karnym* [w:] *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym*. Materiały Wrocławskiego Seminarium Karnoprosesowego, Wrocław 2013, s. 200).

winy i osoby sprawcy, co powoduje, że jest on użyteczny dla realizacji wszystkich czterech dyrektyw ogólnych wymiaru kary zarówno tych sprawiedliwościowych, jak i prewencyjnych⁴⁹. Uznając, że art. 53 § 1 k.k. nakłada na sąd obowiązek wymierzenia kary z zastosowaniem wskazanych w tym przepisie dyrektyw, trzeba się zastanowić, czy sąd każdorazowo będzie w stanie obowiązkowi temu sprostać. Spore problemy mogą pojawić się już przy ocenie stopnia winy sprawcy. Sąd, chcąc stopień taki określić, zobligowany jest bowiem do określenia sytuacji motywacyjnej sprawcy, jego możliwości percepcyjnych i decyzyjnych w danym momencie. Nie trzeba chyba szczególnie argumentować na rzecz tezy, że dla prawidłowości ustaleń w tym zakresie niejednokrotnie nie wystarczy samo poprawne rozumowanie oraz wskazania wiedzy i doświadczenia życiowego sądu, ale konieczne będą podstawowe informacje z innych dyscyplin naukowych, np. z zakresu psychologii⁵⁰. Wskazuje to na konieczność holistycznego podejścia do ustalania prawdy w podejmowanych w toku postępowania czynnościach⁵¹.

4. PODSUMOWANIE

Przegląd wskazanych regulacji dotyczących ogólnych zasad i dyrektyw wymiaru kary prowadzi do wniosku, że określają one cele, jakimi powinien się kierować sędzia, a ich stosowanie jest szczegółowym fragmentem zagadnienia dotyczącego stosunku tzw. prawa ustawowego do prawa sędziowskiego. Zasadnie kojarzy się to z rywalizacją na gruncie filozoficznym prawdy adekwacyjnej i epistemicznych koncepcji prawdy. Ustalenie stopnia zależności modelu sądowego wymiaru kary musi dotyczyć opisu praktyki wydawania decyzji sądowych w postaci wyroków skazujących w zakresie dotyczącym wymiaru kary. Wartościowanie zachowania sprawcy czynu zabronionego, jako proces myślowy, jest przy tym nieodłączną częścią procesu wymiaru kary⁵².

Wielopłaszczyznowość procesu sądowego stosowania prawa sprawia, że nie powinien być on widziany tylko jako odbicie wyłącznie określonego w przepisach modelu prawa w świadomości posługującego się tym modelem sędziego. Jego osobowość, tak istotna w opartej na możliwie pełnym pojmowaniu prawdy NKP, jest czynnikiem indywidualizującym wysokość wymierzonej kary. Aby lepiej to pokazać, przyjmijmy, że sędzia o zacięciu pedagogicznym będzie brał pod uwagę postulaty wychowawcze, sędzia o podejściu socjologicznym podkreśli prewencyjne oddziaływanie wymierzonej kary na grupę społeczną, a sędzia wychodzący od oceny etycznej będzie się starał dostosować karę do wagi czynu stosując zasadę sprawiedliwościową. Każdy czynnik uwzględniany w procesie sądowego wymiaru kary podlega bowiem ocenie człowieka – tu sędziego – który rozumuje w oparciu o swój spójny zespół przekonań, preferencji i sposobów rozumowania.

⁴⁹ R. Stefański, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020, nb 40.

⁵⁰ M. Kowalewska-Lukuć, *Ogólne dyrektywy...*, s. 15–16.

⁵¹ Podobne wskazania kierowane jednak pod adresem ogólnej refleksji filozoficzno-prawnej obecne są w piśmiennictwie już od dłuższego czasu (zob. np. H. Leszczyna, *Filozoficzne zagadnienia państwa i prawa*, „Studia Iuridica” 1996, t. XXXI, s. 69).

⁵² E. Mazur, *Problematyka relatywizacji modelu sądowego wymiaru kary w praktyce sądowej w kontekście prowadzonych badań empirycznych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2006/1, s. 96.

Na podstawie przeprowadzonej analizy wskazano, że ustalenia faktyczne stanowiące podstawę rozstrzygnięcia dotyczącego wymiaru kary, podejmowanego w postępowaniu karnym poparte są dowodami stwarzającymi stan prawdopodobieństwa albo potwierdzającymi wystąpienie określonego faktu. Natomiast trafność wydawanych w postaci wyroków rozstrzygnięć uzależniona jest od wiedzy, doświadczenia oraz umiejętności prawidłowego stosowania przepisów prawnych. Wbrew powszechnemu przekonaniu o ich obiektywnym postępowaniu wyrażanemu przez przedstawicieli środowisk prawniczych, duży wpływ na podejmowane decyzje co do wymierzonej kary ma ocena dokonywana w oparciu o akceptowany przez orzekającego sędziego system wartości i sposób pojmowania przez niego prawdy⁵³.

Abstract

Kacper Mincewicz, *The role of truth in administering penalties as an element of the criminal trial*

The article suggests a solution to the problem of understanding the truth in the act of administering a penalty. The guidelines contained in Article 53 of the Criminal Code are used as normative grounds for the presented reflections. In order to explain the links between understanding the titular act and the assumed non-positivist concept of law, full theory of law was used as far as possible. The concepts mentioned in the article (i.e. non-positivist concept of law and complete theory of truth) seem to be commonly applied in the Poznań-Szczecin school of law. The article assumes that the most proper way to achieve the goal is a notion that is present in criminal law studies: the principle of substantive truth and its philosophical foundations. It cannot be arrived at without taking into account individual factors, in particular a coherent picture of the world, which is a product of a coherent personality of a given judge. This results from the particularities of learning the truth in a court trial, where the adjudicating judge's comprehensive knowledge about the cognitive processes has to be taken into consideration.

Keywords: *sentencing guidelines, coherence, non-positivist concept of law, complete theory of truth*

Streszczenie

Kacper Mincewicz, *Rola prawdy w wymierzaniu kary jako elementu procesu karnego*

W artykule zaproponowano rozwiązanie problemu pojmowania prawdy w czynności wymierzania kary. Za normatywną podstawę rozważań przyjęto dyrektywy zawarte w art. 53 Kodeksu karnego. Dla wyjaśnienia związków rozumienia tytułowej czynności z zakładaną niepozytywistyczną koncepcją prawa wykorzystano możliwie pełną teorię prawdy. Wspomniane w artykule koncepcje (tj. niepozytywistyczna koncepcja prawa i pełna teoria prawdy) zdają się mieć powszechne zastosowanie w poznańsko-szczecińskiej szkole prawa. W artykule przyjęto, że najwłaściwsze dla osiągnięcia celu jest obecne w nauce prawa karnego pojęcie zasady prawdy materialnej i jej filozoficznych podstaw. Nie może ona zostać zrealizowana bez uwzględnienia czynników podmiotowych, w szczególności spójnego

⁵³ W. Świda, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 1966, s. 321.

obrazu świata, który jest pochodną koherentnej osobowości sędziego. Wynika to ze specyfiki poznania prawdy w procesie sądowym, które musi uwzględniać wszechstronną wiedzę orzekającego sędziego dotyczącą procesów poznawczych.

Słowa kluczowe: *dyrektywy wymiaru kary, koherencja, niepozytywistyczna koncepcja prawa, pełna teoria prawdy*

Literatura:

1. Budyn-Kulik M., *Komentarz aktualizowany do art. 53 Kodeksu karnego*, Warszawa 2020;
2. Chrudzimski A., *Epistemiczna normatywność. Uwagi na marginesie Ingardenowskiej koncepcji teorii Poznania*, *Kwartalnik Filozoficzny* 1999, nr 2;
2. Coreth E., Eblen P., Haehhner G., Ricken F., *Filozofia XX wieku*, Warszawa 2004;
3. Czepita S., *O pojęciu czynności konwencjonalnej i jej odmianach*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2017, nr 1;
4. Czepita S., Wronkowska S., Zieliński M., *Założenia szkoły poznańsko-szczecińskiej w teorii prawa*, *Państwo i Prawo* 2013, nr 2;
5. Gontarski W., *Prawda w postępowaniu karnym* [w:] *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym*. Materiały Wrocławskiego Seminarium Karnoprocesowego, Wrocław 2013;
6. Hofmański P., Zabłocki S., *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Kraków 2006;
7. Janusz-Pohl B., *Uwagi na marginesie książki Jana Jodłowskiego „Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego”*, *Ius Novum* 2016, nr 3;
8. Jodłowski J., *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji i prawa karnego*, Warszawa 2015;
9. Kardas P., *Konsensualne sposoby rozstrzygnięcia w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z dnia 10 stycznia 2003*, *Prokuratura i Prawo* 2004, nr 1;
10. Kil P., *Prawda w procesie karnym*, Warszawa 2015;
11. Kowalewska-Łukuć M., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary*, *Prokuratura i Prawo* 2016, nr 9;
12. Leszczyzna H., *Filozoficzne zagadnienia państwa i prawa*, *Studia Iuridica* 1996, t. XXXI;
13. Mazur E., *Problematyka relatywizacji modelu sądowego wymiaru kary w praktyce sądowej w kontekście prowadzonych badań empirycznych*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2006, nr 1;
14. Mąciór W., *Kara dostosowana do stopnia winy sprawcy*, *Rzeczpospolita* 2003, nr 5;
15. Niewiadomska I., *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007;
16. Peczenik A., *Niepozytywistyczna koncepcja prawa*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2010, nr 1;
17. Pohl Ł., *Składanie nieprawdziwych wyjaśnień przez oskarżonego w polskim postępowaniu karnym. Szkic teoretycznoprawny*, *Prokuratura i Prawo* 2006, nr 6;
18. Pohl Ł., *Propozycja nowelizacji art. 12 Kodeksu karnego i sprzężona z nią propozycja nowelizacji art. 115 k.k.*, *Prawo w Działaniu* 2019, nr 37;
19. Quine W.V.O., *Na tropach prawdy*, Warszawa 1997;
20. Sakowicz A., *Art. 2 Kpk. Komentarz*, Warszawa 2020;
21. Skorupka J., *Proces karny*, Warszawa 2018;
22. Sobolewski K., Laniewski A., *Polski Kodeks karny z 11 lipca 1932 r. z komentarzem*, Lwów 1932;
23. Stefański R., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020;
24. Steinborn S., *Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym* [w:] *Znaczenie prawomocnego rozstrzygnięcia dla rozstrzygnięć w przedmiocie kar i innych środków reakcji karnej*, Warszawa 2011;

25. Świda W., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 1966;
26. Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2018;
27. Wiliński P. [red.] *System prawa karnego procesowego*, t. III, *Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014;
28. Wittgenstein L., *Dociekania filozoficzne*, Warszawa 2004;
29. Wittgenstein L., *O pewności*, Warszawa 2014;
30. Woleński J., *Epistemologia*, Warszawa 2005;
31. Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001;
32. Zajadło J., Zeidler K., *Filozofia prawa w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2013;
33. Zgoliński I., *Komentarz do art. 53 Kodeksu karnego*, Warszawa 2018;
34. Zieliński M., *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*, Poznań 1979;
35. Ziemińska R., *Spór relatywizmu z absolutyzmem na temat pojęcia prawdy*, *Roczniki Filozoficzne* 2009, nr 1;
36. Ziemińska R., *Dwie koncepcje prawdy i dwie wizje świata*, *Roczniki Filozoficzne* 2013, nr 3;
37. Zukowski Ł., *Zarys pojęcia kary kryminalnej oraz problematyki karnej w Polsce*, *Znaczenia* 2009, nr 9.